

Atatürk Döneminde Balkan Göçmenlerinin İskân Çalışmaları (1923-1938)

Yrd. Doç. Dr. Önder DUMAN*

ÖZET

Atatürk döneminde Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya gibi Balkan ülkelerinden Türkiye'ye 410 bin dolayında Türk göçmen gelmiştir. Bu göçmenler nüfus yoğunluğu düşük olan bölgelere belli bir iskân programı dahilinde yerleştirilmişlerdir. Hükümetler göçmenlerin başta barınma olmak üzere tüm sorunlarını çözmeye çalışmış, onları üretici konuma getirebilmek için gerekli tedbirleri almıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk Dönemi, Balkanlar, Türkiye, Göçmen, İskân.

The Settlement Efforts of Balkan Immigrants in Atatürk's Era

ABSTRACT

Approximately 410.000 Turkish immigrants came to Turkey during Atatürk's era from the Balkan states. They were settled in various parts of Turkey where population density was low. The governments tried to solve issues of the immigrants such as accommodation, health etc. The government made attempts to make the immigrants to stand on their feet by providing jobs.

Key Words: Atatürk's era, The Balkans, Turkey, Immigrants, Settlement.

GİRİŞ

Tarihsel süreçte göç olgusuyla sıkça yüz yüze kalan Türkler, 19. yüzyılın sonlarından itibaren batı-doğu istikametinde, diğer bir ifadeyle Balkanlardan Anadolu'ya doğru bir göç hareketi içerisinde bulunmuşlardır.

* Giresun Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü GİRESUN.
onderduman@hotmail.com.

Bu göç hareketi Osmanlıyı takip eden Cumhuriyet döneminde de ivme kaybetmeksizin devam etmiştir. Cumhuriyet dönemindeki bu göçler esas itibariyle iki önemli sebebe dayanmaktaydı. Bunlardan ilki genç Türkiye Cumhuriyeti'nin nüfus politikasıyla yakından ilgiliydi. 1912-1922 arasındaki on yıllık savaş döneminin sonrasında “eksik”¹ ve sağlık sorunlarıyla² iç içe bir nüfus devralan Türkiye, sosyal ve ekonomik alanlarda gelişme kaydedebilmek, dış kaynaklı tehdit ve emellere karşı ülkeyi korumak için artma esasına dayalı bir nüfus politikası takip etmek zorundaydı³. Bu dönemde nüfusun arttırılması hususunda dışarıdan göçmen getirilmesinin uygun bir çözüm yolu olacağı düşünülmekteydi. Nitekim bu düşünce daha Ocak 1923'te İzmit'te Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından şu cümlelerle dile getirilmişti: “... nüfusumuzu tezyid etmek lazımdır... Eğer Rusya'dan da getirmek mümkün olursa oradan da getireceğiz. Fakat bence Garbi Trakya'dan kâmilten Türkleri nakletmek lazımdır...”⁴

Göçlerin bir diğer sebebi ise Türklerin yaşadıkları ülkelerde kendini gösteren bir takım itici faktörlerdi. Bu faktörler esas itibariyle 1920'lerin ortalarından itibaren hemen hemen tüm Balkan ülkelerinde görülen siyasal, ekonomik ve toplumsal faşist hareketlerle yakından ilgiliydi. Nitekim bu dönemde özellikle Bulgaristan ve Romanya devletleri etnik yapıyı türdeş hale getirmek üzere azınlıkları “kaçırmağa” yönelik politikalar uygulamakta, faşist hareketlere göz yummaktaydılar⁵. Can ve mal güvenliği tehlikeye giren, yaşam şartları zorlaşan Türkler için böyle bir durumda Türkiye'ye göç etmekten başka bir çare kalmıyordu. Nitekim Türkiye'nin de bu göçleri teşvik etmesiyle⁶ Balkan Türklüğü Anadolu'ya, Türk Bayrağının gölgesine sığınmaya çalışmıştır. Cevat Geray'ın tespitlerine göre 1923-1938 arasındaki dönemde Bulgaristan'dan 180.979, Yugoslavya'dan 111.273 ve Romanya'dan 113.760 göçmen Türkiye'ye gelmiştir⁷. Toplam 410 bin dolayındaki bu göçmenlerin iskânı ise mevcut çalışmanın temasını oluşturmaktadır. Bu dönemin başında Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleşen mübadele uygulaması ile Anadolu'ya gelen 350 bin civarındaki

¹ Nedim İpek, “Atatürk Döneminde Türkiye'nin Nüfus Siyaseti”, *Beşinci Uluslar arası Atatürk Kongresi (8-12 Aralık 2003)*, C: I, Ankara 2005, s. 174-175.

² Yakut Irmak, “Atatürk Döneminde Nüfus Politikası”, *Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri (8-9 Haziran 1981)*, 1981, s. 214.

³ Kemal Arı, “Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C: VIII, S: 23, s. 416.

⁴ Arı İnan, *Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1982, s. 54.

⁵ Bu politikalar için bkz. Yaşar Nabi Nayır, *Balkanlar ve Türklük*, 1936.; Bilâl Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1986.; Önder Duman, “Atatürk Döneminde Romanya'dan Türk Göçleri (1923-1938)”, *Bilig*, S: 45 (Bahar 2008).

⁶ Soner Çağaptay, “Kemalist Dönemde Göç ve İskân Politikaları”, *Toplum ve Bilim*, S: 92 (2002), s. 224.

⁷ Cevat Geray, *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler (1923-1961)*, Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi, Ankara 1962, Ek Tablo 2.

mübadilin iskân çalışmaları pek çok değerli araştırmacı tarafından incelendiğinden kapsam dışı bırakılmıştır⁸.

A. Göçmenlerin İskânı

Atatürk döneminde Türkiye'ye gelen göçmenlerin iskânını 1923-1933 ve 1934-1938 şeklinde iki ayrı kesitte incelemek gerekmektedir. Nitekim iskân edilen göçmenlerin statüsü böyle bir ayrımı zorunlu kılmaktadır.⁹ İlk dönemde göçmenler çoğunlukla “serbest göçmen”¹⁰ olarak kabul edilmişken, ikinci dönemde gelenler “iskânlı”¹¹ statüde işlem görmüşlerdir.

1. 1923-1933 Dönemi İskân Çalışmaları

Yeni devletin temellerinin atıldığı ve bütçe imkânlarının oldukça sınırlı olduğu bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti vasıtasıyla tüm olanaklarını Yunanistan'dan gelen mübadil Türklerin göç ve iskânı için seferber etmiş durumdaydı. Dolayısıyla bu şartlar altında Balkan ülkelerinden gelecek göçmenlerin iskân işlemlerinin devlet eliyle yürütülmesi pek de imkân dahilinde değildi¹². Nitekim bu yüzden yukarıda da ifade edildiği üzere bu dönemde Balkanlardan gelecek Türk göçmenler için serbest göçmen olma, diğer bir ifadeyle iskân hakkı talep etmeme şartı koşulmuş ve bu şartı kabul edenlere ülkeye yerleşme izni verilmiştir¹³. Dolayısıyla bu durumda göçmenlerin ülkeye giriş yaparken yaşamlarını idame ettirecek bazı maddi olanakları da beraberlerinde getirmeleri gerekiyordu. Zaten hükümetin de bu hususu gelecek göçmenlere ön koşul

⁸ Mübadillerin iskânı için şu değerli çalışmalara bakılabilir. Kemal Arı, *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, İstanbul 1995.; Nedim İpek, *Mübadele ve Samsun*, Ankara 2000.; İbrahim Erdal, *Mübadele (Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1925)*, İstanbul 2006.

⁹ Gerek incelemiş olduğumuz Cumhuriyet Arşiv belgeleri ve gerekse Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü Arşivine dayalı çalışmalar yapan Cevat Geray'ın tespitleri 1923-1933 arasındaki dönemde gelen göçmenlerin büyük bir kısmının serbest statüde kabul edildiğini, 1934-1938 döneminde ise bu kez göçmenlerin çoğunlukla iskanlı statüde işlem gördüklerini işaret etmektedir. Zaten 1934 sonrası göçler Türkiye'nin Balkan ülkeleri ile yaptığı ikili anlaşmaların bir sonucu olarak gerçekleştiği için, göçmenler anlaşmalar gereğince “iskânlı” statüde kabul edilmişlerdir. Bu konuda bkz. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 272.12/56.143.34.; BCA, 272.12/56.143.35.; *Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1935, s. 2.; *Son Posta*, 28 Mayıs 1935.; Geray, *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler...*, Ek Tablo 2.; Filiz Doğanay, “Türkiye'ye Göçmen Olarak Gelenlerin Yerleşimi”, *II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Toplum ve Göç*, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını, Ankara 1997, s. 197.

¹⁰ Hükümetten yardım talep etmemek şartıyla, istediği yere yerleşme hakkı verilen kimseler için kullanılan tabir.

¹¹ Hükümet yardımıyla iskân edilen ve gösterilen iskân mıntkasında belli bir süre oturmak şartını kabul eden kimseler için kullanılan tabir.

¹² Bu konuda Dahiliye Vekili Şükrü Kaya 1935'te şu ifadeleri kullanmıştı: “...Devlet bütçesinin darlığı ve buhranlar bu işe [göç ve iskân] daha fazla ehemmiyet vermemize mani oldu...” *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)*, Devre(D): V, İçtima (İ): 1 Cilt(C): 6, s. 78.

¹³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 272.12/56.143.34.; 272.14/77.40.6.; 272.12/55.140.12.

olarak sunduğu tespit edilmektedir. Örneğin Ekim 1925'te Bulgaristan'la yapılan bir sözleşme ile her ne kadar Bulgaristan'daki Türklerin hiç bir kısıtlamaya tabi tutulmaksızın Anadolu'ya serbestçe göç etmeleri kararlaştırılmışsa da, Türkiye Hükümeti almış olduğu bir kararla Yugoslavya'dan gelen göçmenler gibi Bulgaristan'dan gelenlerin de beraberinde belli miktarda bir para bulundurmasını istemiştir¹⁴. Bu dönemde Romanyalı Türk göçmenler de yine aynı koşulla Türkiye'ye gelebilmişlerdir¹⁵.

Uygulamaya göre göçmenlerden öncelikle iskân yardımı talep etmediklerine dair bir taahhüt senedi alınmakta ve bundan sonra kendilerine yerleşme hakkı verilmekteydi. Hükümet çoğunlukla iskân mıntkasının neresi olacağına karışmamakta, göçmenlere bu noktada serbestiyet tanınmaktaydı. Göç ve iskân işlemleri bu şekilde yürütüle dursun, 1927 yılı sonlarından itibaren göçmenlerin yerleştikleri mıntkalaradaki mülkî idarecilerden gelen raporlar söz konusu sistemin pek de istenildiği biçimde işlemediğine dikkat çekiyordu. Nitekim raporlara göre göçmenlerin büyük bir çoğunluğu yeterli maddî imkâna sahip olmadığı halde sırf ülkeye giriş yapabilmek için iskân yardımı almayacağına dair taahhüt senedi vermekte, ancak bir süre sonra bunlar doğal olarak muhtaç duruma düşmekteydiler. Raporlarda göçmenlerin ev, arazi ve tohumluk talebinde buldukları dile getirilmekteydi¹⁶. Bu durum karşısında hükümet zorunlu bir biçimde 1926 İskân Kanunu'nun 5. ve 6. maddelerini esas alarak gerekli yardımı yapmak üzere çalışmalara başladı. Nitekim söz konusu maddelere göre 1 Temmuz 1926'dan sonra Türkiye'ye gelen muhacir ve mültecilerden "*cidden muhtacı muavenet*" durumda kalanlara, arazi verilmesi gerektiği ifade edilmişti. Hükümet bu esas uyarınca 1928 yılından itibaren Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya'dan gelen göçmenlerden muhtaç durumda kalanlara bütçe imkânları doğrultusunda iskân yardımı yapmaya çalışmıştır¹⁷. Bu dönemde gelen göçmenlerin nerelerde, ne miktarda yerleştiğine dair sağlıklı bir rakam vermek mümkün olmamakla birlikte, toplam 243 bin¹⁸ göçmenin çoğunlukla Trakya ve Marmara havzasını kendilerine yerleşim alanı olarak seçtikleri tespit edilmektedir¹⁹.

2.1934-1938 Dönemi İskan Çalışmaları

1930'ların başından itibaren gerek Balkan ülkelerinin türdeş etnik bir yapı kurmaya yönelik politikaları ve gerekse 1929 ekonomik bunalımının olumsuz etkileri özellikle Bulgaristan ve Romanya'daki Türk kitlenin göç

¹⁴ BCA, 272.14/77.40.6.

¹⁵ BCA, 272.12/56.143.95.

¹⁶ BCA, 272.12/58.154.18.

¹⁷ BCA, 030.10/81.530.7.

¹⁸ Geray, *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler...*, s. 11.

¹⁹ BCA, 40.01/1466.9.2.

etme isteğini önemli ölçüde arttırmış²⁰ ve bunun sonucunda Türkiye'ye yönelik iltica vakaları sıklaşmıştı. İlticaların önünün alınamayacağını gören hükümet, Balkanlardaki Türk kitlenin düzenli ve programlı bir şekilde Türkiye'ye taşınması hususunu düşünmeye başladı²¹. Nihayet 1934 yılı sonunda Bulgaristan'daki Türklerin planlı bir biçimde kitlesel olarak Türkiye'ye alınacağı yolunda bir karar alındı²². Bundan kısa bir süre sonra, 1935 yılı başında Romanya'daki Türk Elçisi Hamdullah Suphi Bey'den toplu göç için yaptığı çalışmaları hızlandırması istendi²³. Dolayısıyla 1934 yılı sonu ve 1935 yılı başı itibariyle Bulgaristan ve Romanya'dan hükümetin denetim ve kontrolü altında kitlesel göçler başladı.

a. Göçmenlerin Kabulü

Bu dönemde gelen göçmenler iskânli statüde işlem gördükleri için, göçün başlamasından üretici konuma gelene kadar geçen süreç tümüyle devlet sorumluluğu altındaydı. Dolayısıyla bu statünün gereği olarak nakliye ve tüm iskân hizmetleri devlet eliyle yapılmış, buna karşılık göçmenler de kendilerine gösterilen mıntikalara yerleşmekle yükümlü kılınmışlardır.

Göçmenlerin kabul ve iskân işlemleri 21 Haziran 1934 tarihli İskân Kanunu'na göre yürütülmüştür. Nitekim bu kanuna göre Türkiye'ye yerleşmek maksadıyla gelen göçmenlerin "*Türk ırkından*" olması ve "*Türk kültürüne bağlı*" bulunması gerekiyordu. Bu özelliklere sahip olmayanlar ile "*anarşistler, casuslar, göçebe çingeneler ve memleket dışına çıkarılanlar*" göçmen olarak kabul edilmeyecekti²⁴. Dolayısıyla tüm bu koşulları sağlayan göçmenlere 1934 yılı sonundan itibaren Bulgaristan ve Romanya'daki Türk elçilik ve konsolosluklarından vize verilmeye başlanmıştır.

Bulgaristan'dan gelen göçmenler için hem kara hem de deniz yolu seçeneği mevcuttu. Araba ve trenlerle gelen göçmenler Edirne Kırkağaç'ta karşılanmakta, misafirhanede kayıt ve tescil işlemleri ile sağlık muayeneleri yapıldıktan sonra iskân birimlerine sevk edilmekteydiler. Deniz yoluyla gelenler ise Varna'dan gemilere bindirilmekte ve iskân edilecekleri yere göre İstanbul Tuzla'ya ya da İzmir Urla'ya indirilmekteydiler. Romanya'dan gelen göçmenler için deniz yolunun dışında başka bir ulaşım seçeneği mevcut değildi. Köstence'den vapurlara bindirilen göçmenler Anadolukavağı'nda karaya çıkarılmaktaydılar²⁵. Göçmenlerin indirildikleri

²⁰ Bilâl Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", *Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildiriler (7 Haziran 1985)*, Ankara 1992.; Duman, "Atatürk Döneminde...", s. 29-30.

²¹ BCA, 030.10/241.629.15.

²² *Edirne Postası*, 13.1.1937, s.1.

²³ Duman, "Atatürk Döneminde...", s. 32.

²⁴ *İskân Kanunu (Resmî Gazetenin 21 Haziran 1934 tarih ve 2733 numaralı nüshasından alınmıştır)*, İstanbul 1934, s. 4-5.

²⁵ *Cumhuriyet*, 14 İkinciteşrin 1935, s. 5.; *Ulus*, 16 Ağustos 1937, s. 2.; *Ulus*, 1 Eylül 1937, s. 2.

bu yerlerin hepsinde birer “*tahaffuzhane*” bulunmaktaydı. Bu tahaffuzhanelerde Kızılay ekipleri tarafından göçmenlerin temizlikleri, sağlık muayeneleri ve aşıları yapılmaktaydı. Tahaffuzhanelerde ayrıca göçmenlerin ellerindeki paraları Türk Lirasına çevirebilmeleri için banka memurları da görevlendirilmişti²⁶.

Tahaffuzhanelerdeki işlemlerin tamamlanmasından sonra göçmenler, misafirhanelere sevk edilmekteydiler. Kayıt ve tescil işlemleri yapılan göçmenlerin burada kaldıkları müddet içerisinde işleri Kızılay tarafından kurulan aşevleri vasıtasıyla temin edilmekteydi²⁷. Göçmenler burada tabiiyet beyannamesini imzalayarak bir “*muhacir kâğıdı*” almakta ve bu muhacir kâğıdı vatandaşlığına kabule değin nüfus hüviyet cüzdanı olarak kullanılabilmekteydi²⁸. Göçmenlerin büyük bir kısmının tüm bu işlemleri İstanbul’da yürütüldüğü için, burada göçmenler için bazı ek tedbirler de alınmıştı. Örneğin İstanbul Valiliği tarafından Galata’da teşkil edilen bir büro Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti memurlarına göçmen kayıt ve tescil işlemlerinde yardımcı oluyordu²⁹. Diğer taraftan Emniyet Müdürlüğü de göçmenlerin can ve mal güvenliğini sağlamak üzere misafirhanelerin bulunduğu bölgelerde ek emniyet tedbirler almıştı³⁰. Yine İstanbul’da misafirhanelerin yetersiz kalması durumunda göçmenleri barındırmak üzere vagonlar tahsis edilmişti³¹.

Misafirhanedeki işlemler tamamlandıktan sonra göçmenler kendileri için tespit edilen iskân mıntıklarına sevk edilmekteydiler. Yola çıkarılan kafilelere Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti ile Dahiliye Vekâleti tarafından görevlendirilen müfettişler eşlik etmekteydi. Sevkıyatlar mümkün olduğu kadar trenlerle yapılmakta, demiryolunun bulunmadığı yerlerde yük arabalarından istifade edilmekteydi³².

b. Göçmenlerin İskân Birimlerine Yerleştirilmesi

Gerek 1934 tarihli İskân Kanunu’nun hazırlanmasına yönelik taslak çalışmaları ve gerekse de Dahiliye Vekâleti Nüfus Umum Müdürlüğü’nün “*nüfus kesafeti*” ile ilgili araştırmaları bu dönemde göçmen yerleştirilecek iskân mıntıkları hakkında önemli ipuçları vermektedir. Nitekim her iki çalışmada da toprak kısmı 762.736 km² olan Türkiye’de km²’ye 20 nüfus düştüğü ifade edilmekte ve bu sayının oldukça yetersiz kaldığı dile

²⁶ *Kızılay*, 7. 12. 1937, s. 4.

²⁷ *Son Posta*, 27 İkinciteşrin 1935, s. 1,9.; 28 İkinciteşrin 1935, s. 1.; 14 Birincikanun 1935, s. 3. Kızılay tarafından Sirkeci, Tuzla, İzmit ve Urla’da açılan aşevlerinde 1936 yılı ortalarına kadar 23.558 göçmen işe edilmiştir. *Ulus*, 25. 12. 1937, s. 14.

²⁸ *Son Posta*, 6 Eylül 1935, s. 1,11.; *Cumhuriyet*, 19 Eylül 1935, s. 2.

²⁹ *Haber*, 6 Mayıs 1935, s. 1, 2.

³⁰ *Cumhuriyet*, 10 Temmuz 1934, s. 1, 4.

³¹ *Son Posta*, 27 İkinciteşrin 1935, s. 1, 9.

³² *Cumhuriyet*, 14 İkinciteşrin 1935, s. 5.; *Ulus*, 29 Mayıs 1936, s. 1, 2.

getirilmekteydi. Çalışmalara göre nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu yerler İstanbul ve Doğu Karadeniz'di ve buralar muhacir iskân planı dışında bırakılmıyordu. Km²'ye İstanbul'da 5.672, Doğu Karadeniz'de ise 68 nüfus düşmekteydi. Buna karşılık Doğu Anadolu, Akdeniz, İç Anadolu ve Trakya mıntıkalarının nüfus yoğunluğu oldukça düşük seviyedeydi. Nitekim Doğu Anadolu'da nüfus yoğunluğu 12-15, Akdeniz'de 18, İç Anadolu'da 22 ve Trakya'da 27,5'di. Dolayısıyla muhacir iskân planı için Trakya mıntıkasının tümü, Akdeniz'in ova ve yayla bölgeleri, İç Anadolu'nun sulama imkânı bulunan yerleri ile Doğu'da ziraat ve hayvancılığa uygun bölgeler öncelikli olarak değerlendirilmeliydi³³. Anlaşıldığı kadarıyla hükümet yaptığı bu çalışmalarla iskân siyasetinin öncelikli hedefini atıl durumdaki toprakları üretime açmak, ekonomiye katkı sağlamak olarak belirlemiştir.

Bu dönemde gazetelerde çıkan bazı yazılar da yine uygulanacak göçmen iskân planı hakkında önemli ipuçları vermektedir. Nitekim daha 5 Ocak 1933 tarihinde Cumhuriyet'te çıkan bir yazıdaki şu ifadeler oldukça dikkat çekicidir: "...Gelen muhacirler önce Trakya'ya yerleştirilmeli, Avrupa'da koca bir duvar dikilmelidir. Toprağı eken, yurdu güzelleştiren ve günü gelince onun için kanını döken adamdır, yurttaştır. Boş topraklar hiçbir işe yaramaz ve bir gün gelir başkalarının eline geçer. Edirne'de Kırklareli'nde bütün Trakya'da Bulgarların gözü vardır. Midye ile İnoz arasında bir çizginin üstünde kalan yerleri her gün bağıra bağıra söylüyorlar. İstanbul'da bile gözleri vardır. Bulgarların bu azgın açgözlülüğü karşısında Türk'ün gözü Trakya'nın üstünden ayrılmamalıdır... Boğazlar, İstanbul ve Trakya Türkiye'nin elinde olmasaydı, yeryüzünde bugünkü gibi saygı görmezdik, bugünkü gibi sözümüzü dinletemezdik. Bu yüksek değerli topraklarımızı sımsıkı tutmalıyız. Bu sımsıkı tutuşu ise Türk kolları ve göğüsleri yapabilir."³⁴

Aynı konu ile ilgili yine Cumhuriyet'in 17 Temmuz 1935 tarihli sayısında Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'ya hitaben şu yazıya yer verilmişti:

"İç Bakanımız Şükrü Kaya'ya,

...Trakya'yı ele geçirmek için Bulgarların fırsat bulunca bize hücum edecekleri artık en küçük kuşkuyla yer vermeyen bir gerçeklik olmuştur... yapılacak şey, Trakya'yı her bakımdan kuvvetlendirmektir... Hükümet Türkiye'ye gelecek yüz binlerce göçmeni Trakya'ya ve Doğu Anadolu'ya yerleştirmeğe karar vermiştir. Fakat görülüyor ki Bulgarların toprak doyurası aç gözlülükleri karşısında Trakya'nın önemi büsbütün artmış ve bu sevgili Türk ili birden bire birinci plana geçmiştir. Onun için... Önce Trakya! Evet gelecek Türkleri önce Trakya'ya yerleştirelim... Önce

³³ BCA, 030.10/124.885.4. "Nüfus Kesafeti" s. 1-5.: BCA, 272.12/63.190.2. "Yerleşme Kanunu Niçin Yapıldı", s. 9-12.

³⁴ Cumhuriyet, 3 Birincikanun 1933, s. 1.

*Trakya*³⁵ Her iki yazıdan da anlaşılacağı üzere göçmen iskân mıntıkları hususundaki temel beklenti güvenlik odaklıydı. Trakya üzerinde iddia ve emelleri bulunan Bulgarlara karşı, bölgeye göçmen iskânının önemli bir güvenlik tedbiri olacağı düşünölmekteydi.

1934 yılı sonlarından itibaren kitlesel olarak Bulgaristan ve Romanya'dan gelmeye başlayan göçmenlerin iskân faaliyetleri bir bütün olarak değeriendirildiğinde gerek nüfus yoğunluğu meselesinin ve gerekse de güvenlik hususunun önemli ölçüde gözetildiği dikkati çekmektedir. Nitekim göçlerin başlamasıyla birlikte muhacirler öncelikle Trakya ve Doğu Anadolu'ya sevk edilmeye başlandı. Trakya'da Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Çanakkale vilayetlerine bir yılı aşkın bir süre içerisinde 67 bin göçmen yerleştirildi³⁶. 1934 ve 1935 senelerinde Balkanlardan 81 bin dolayında göçmenin geldiği dikkate alınırsa³⁷, göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun, % 82'sinin Trakya'ya iskân edildiği ortaya çıkmaktadır. Geriye kalan 14 bin göçmen ise çoğunlukla Doğu Anadolu'ya yerleştirilmiştir. Doğuya gönderilen göçmenler Dördüncü Umumi Müfettişlik tarafından hazırlanan programa göre dört mıntıkaya iskân edilmişlerdir. Önem derecesine göre 1-4 şeklinde kademelendirilen bu iskân mıntıklarından ilki Elazığ, ikincisi Çapakçur ovası, üçüncüsü Elazığ-Muş demiryolunun ve şosesinin onar kilometrelik sağ ve sol tarafları ve dördüncüsü de Diyarbakır-Erzurum ve Palu-Erzincan yolu üzeriydi³⁸. Bu planlama doğrultusunda yapılan iskân çalışmaları sonrasında göçmenlerin çoğunlukla Elazığ'a yerleştirildiği tespit edilmektedir. Nitekim Çemişkezek, Palu, Keban, Pertek ve Harput ilçeleri ile bunlara bağlı köylere iskân edilen göçmen miktarı 1935 yılı sonu itibariyle 5.600'dü³⁹. Yine aynı dönemde Iğdır'a 1.300, Muş'a 700 göçmen iskân edildi⁴⁰. 1935 yılı sonuna kadar doğuya yönelik yoğun sayılabilecek bu iskân faaliyetleri sonraki yıllarda ivmesini kaybetti. Nitekim tespit edebildiğimiz kadarıyla 1936-1938 arasındaki dönemde Van'a 212 ve Diyarbakır'a 1.369 göçmen yerleştirilebildi⁴¹.

Doğuya yönelik tüm bu iskân faaliyetlerine karşılık göçmenlerin bir kısmının bölgede kalmadığı, iskân hakkından vazgeçmek uğruna batıya döndüğü dikkati çekmektedir. 1935 yılında Muş'a sevk edilen 700 göçmenin daha bir yıl dolmadan iskân yerlerini terk ederek Çorum'a gelmeleri bu duruma dair önemli bir örnektir⁴². Göçmenlerin bu şekilde hareket etmeleri

³⁵ *Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1935, s. 3.

³⁶ BCA, 30.18.1.2/65.50.14.

³⁷ 1934 ve 1935 senelerinde gelen göçmen miktarı 81.742'dir. BCA, 490.01/1466.9.2. Lef: 136.

³⁸ Taş, *Umumi Müfettişlikler*, s. 158.

³⁹ BCA, 030.10/116.810.7.

⁴⁰ *Son Posta*, 27 Birinciteşrin 1936, s. 5.; *Son Posta*, 28 Birinciteşrin 1937, s. 3.

⁴¹ *Güneydoğu Birinci Müfettişlik Bölgesi*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1939, s. 357,381.

⁴² *Son Posta*, 27 Birinciteşrin 1936, s. 5.

tabii ki sebepsiz değildi. Nitekim bu hususta Birinci Umumi Müfettişlerinden Hilmi Ergenen şu tespitlerde bulunmaktaydı: “..*Hariçten getirilecek ırkdaşlarımızın mıntıkanın lüzumlu yerlere yerleştirilmesine dayanan bu iş fedakârlık getirmektedir. Bölgeye ayrılan ödenekler azami tasarrufla idare edildiği halde, az sayıda getirilen muhacirlerin yerleştirilmesine dahi cevap vermeyecek miktardadır... Bölge halkının bir kısmı yapılan olumsuz propagandalar yüzünden muhacirlere sıcak bakmamaktadır. Yurdumuza getirilen muhacirlerin geldikleri yere göre daha iyi şartlarda yaşamaları gerekmektedir...*”⁴³ Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere göçmenlerin batıya gitmesinin başlıca sebebi iskâna ayrılan tahsisatın yetersizliği ve bölge halkının göçmenlere yönelik olumsuz bakışıydı. Bunlara ayrıca göçmenlerin bölge iklim ve coğrafyasına uyum sağlayamamaları, tevzi edilen toprağın verim kabiliyetinin düşük olması da eklenebilir⁴⁴. Doğudan batıya gelen göçmenler mevzuata göre “*iskân hakkından*” vazgeçmiş oldukları için, serbest göçmen statüsünde işlem görmüşler ve o zamana kadar kendileri için yapılan tüm iskân masrafları geri alınmıştır⁴⁵.

Kitlesel göçün ilk yılı içerisinde gelen göçmenlerin çoğunlukla Trakya’ya iskânı ve dolayısıyla bu mıntıkanın “*artık göçmen kabul edemeyecek*” bir duruma gelmesi üzerine, 1936 yılından itibaren gelecek göçmenlerin Ankara, Yozgat, Kayseri, Niğde, Adana, Konya ve İzmit’e iskânı kararlaştırıldı⁴⁶. 1936 yılı ortalarında alınan ikinci bir karar ile de göçmen iskân mıntıklarının sayısı artırılarak Tokat, Çorum, Bilecik, İçel,

⁴³ Hüseyin Koca, *Yakın Tarihten Günümüze Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları*, Konya 1998, s. 416-417.

⁴⁴ Üçünü Müfettişlik Bölgesindeki valiler toplantısında tanzim edilen tutanağa bu konuyla ilgili şu ifadeler konulmuştu: “...İğdır kazasına yerleştirilmiş olan göçmenlerin vaziyetleri tetkik olunarak Kars valisinin vermiş olduğu izahata nazaran bu göçmenlerin ve yerli halkın sıhhi durumlarına en çok amil olan su ve bataklık vaziyeti olduğu anlaşılmıştır. (Zor) suyunun İğdır’a getirilmesi, civar bataklıkların kurutulması, köylerde artezyen kuyularının açtırılması lüzumlu ve zaruri görülmüştür... İğdır’a yerleştirilen göçmenleri esasen İğdır’ın iklimi ile istilas edemedikleri görülmüş ve bunların başka tarafa nakilleri hayatlarını kurtarmak için lüzumlu ad olunmuş ise de bu yolda Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâletince bir kara ittihaz edilinceye kadar bu göçmenlerin muhtaç oldukları tohumluk ve yiyeceklerinin İskân Umum Müdürlüğünce celbi...” Ali Yıldırım, *Cumhuriyet Dönemi İskân Politikaları*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2004, s.104. Doğudan gelerek Samsun’a yerleşen göçmenler sert iklim koşullarından ve verimsiz topraktan şikâyet etmekteydiler. Öteden beri tütüncülükle uğraştıklarını söyleyen göçmenler, doğudaki olumsuz koşullar yüzünden tütün ekemediklerini, “sefil ve perişan” bir halde kaldıklarını dile getirmekteydiler. Samsun Bayındırlık ve İskân İl Müdürlüğü Arşivi (SBİMA), *Genel İskân Dosyası*, Lef: 485-486.

⁴⁵ SBİMA, *Genel İskân Dosyası*, Lef: 486. Bu işlem 1934 İskân Kanununun 15. Maddesinin 5. Fıkrasına göre yapılmıştır: “*İskân yardımını bırakarak serbest iskân isteyenlere, verilmiş olan yapılar ve topraklar veya yapılan masraflar peşin olarak geri alınmak şartile Dahiliye Vekillüğünce serbest iskâna izin verilebilir.*” *İskân Kanunu*, s. 13.

⁴⁶ BCA, 30.18.1.2/65.50.14.; 030.10/123.839.5.; *Son Posta*, 17 İkincikanun 1936, s. 4.; *Ulus*, 9 İkkanun 1936, s. 2.; Hikmet Öksüz, *Batı Trakya Türkleri*, Karam Yayıncılık, Çorum 2006, s. 46.

Aydın Muğla, Isparta, Burdur, Manisa, Denizli, Antalya, Balıkesir, İzmir, Elaziz, Van, Muş, Diyarbakır, Ağrı, Kars ve Sivas'a da göçmen sevk edilmesi kararlaştırıldı⁴⁷. Nitekim bu karar gereğince 12 bin göçmenden 1.434'ü Tokat'a, 3.703'ü Kayseri'ye, 2.228'i Yozgat'a, 1.181'i Çorum'a 2.452'si Konya'ya, 698'i Niğde'ye ve 203'ü de Bilecik'e iskân edildi⁴⁸. Geriye kalan yaklaşık 15 bin göçmen ise bunların dışında kalan vilayetlere yerleştirildi⁴⁹.

1937 yılında gelen 26 bin⁵⁰ göçmenin önemli bir kısmı İzmir, Aydın, Manisa, Bursa ve Bilecik gibi Batı Anadolu vilayetlerine iskân edilirken, geriye kalan küçük bir kısım da Niğde, Sivas, Amasya ve Diyarbakır'a yönlendirildi⁵¹. 1938 yılında Türkiye'ye giriş yapan 20 bin⁵² göçmen ise çoğunlukla Orta Anadolu'ya, Çorum, Yozgat ve Niğde vilayetlerine yerleştirildi⁵³.

1934-1938 arasındaki dönemde Balkanlardan iskânlı göçmenlerin yanı sıra 14 bin civarında "serbest göçmen" de gelmiştir⁵⁴. Bunlar iskân yardımı almamayı taahhüt ettikleri için, iskân programına bağlı kalmaksızın istedikleri mıntıkaya yerleşmişlerdir. Dolayısıyla serbest statüdeki göçmenlerin nerelere yerleştiği hakkında bir tespit bulunmak oldukça zordur.

Kitlesel göçün ilk dönemlerinde başta mesken olmak üzere gerekli iskân hazırlıkları tam olarak yapılamadığı için, göçmenler evleri inşa edilene kadar yerli halkın yanına geçici olarak yerleştirildiler⁵⁵. Bu geçici iskân döneminde göçmenlerin iâşe ihtiyaçları yerel idare tarafından karşılandı. Nitekim bu dönemde 12 yaşından küçüklere 60, 12 yaşından büyüklere de 120'şer kg. yemeklik buğday tevzi edildi⁵⁶. Yine ayrıca özellikle doğudaki göçmenlere yakacak yardımı yapıldı⁵⁷.

Hükümet gelen göçmenlerin sağlık sorunlarıyla da yakından ilgilendi. Özellikle en yoğun göçmen nüfusu bünyesinde barındıran Trakya bölgesinde Kızılay vasıtasıyla "göçmen hastaneleri" açıldı. Çorlu, Keşan ve Gelibolu'da açılan toplam 80 yataklı üç hastanede 1936-1937 arasında 12 binin üzerinde göçmen muhtelif hastalıklara karşı tedavi edilirken, bu hastanelerde 58 bin

⁴⁷ BCA, 30.18.1.2/65.50.14.; Öksüz, *Batı Trakya...*, s. 47.

⁴⁸ *Son Posta*, 15 Temmuz 1936, s. 3.

⁴⁹ BCA, 490.01/1466.9.2.

⁵⁰ BCA, 490.01/1466.9.2.

⁵¹ *Ulus*, 6 Haziran 1937, s. 2.

⁵² Geray, *Türkiye'den ve Türkiye'ye...*, Ek Tablo 2.

⁵³ BCA, 030.10/81.531.16.

⁵⁴ Geray, *Türkiye'den ve Türkiye'ye...*, Ek Tablo 2.

⁵⁵ BCA, 030.10/72.475.2.: *Son Posta*, 18 Birincikanun 1935, s. 4.

⁵⁶ *Akşam*, 22 Şubat 1935, s. 6.; *Son Posta*, 2 İkincikanun 1935, s. 2.

⁵⁷ BCA, 030.10/116.810.7.

liranın üzerinde masraf yapıldı⁵⁸. Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti de yine bu bölgede salgın hastalıklara karşı bir doktor ile dört sıhhiye memurundan oluşan seyyar bir sağlık ekibi görevlendirdi⁵⁹. Hükümet Trakya'nın yanı sıra doğuda, özellikle de Elaziz'de görevlendirdiği sağlık ekipleri vasıtasıyla salgın hastalıklara karşı tedbir alınmasını sağladı⁶⁰.

Devlet bütçesinden yapılan tüm bu yardımlara halkın da katkısını temin etmek üzere bu dönemde tüm ülke çapında yardım kampanyaları açıldı. Hatta bu yardım kampanyalarına katılımı teşvik için gazetelerde sıkça ilanlar yayımlandı. Nitekim 19 Kasım 1934'te *Trakya'da Yeşilyurt* gazetesinde çıkan bu tür bir ilanda şu ifadeler yer verilmişti: “*Dış ellerden anayurda muhacirlerimiz gelmektedir. Bunlar Trakyamızın geniş topraklarını işleyecek; bu kollar yurdu zenginleştirecek, daha gönenletecektir. Bugün mini mini yavrularıyla, ihtiyar, sakat annelerle, hatta bir kısım yardım isteyen bir dermansızlıkla aramıza karışacak soydaşlarımıza, kardaşlarımıza karşı yardım elini uzatmak borcu karşısındayız... Durmak yok, çalışmak, yardım için elden gelen ne varsa yapmak var, bu, kardeşlik borcunun yapmağa bütün yurttaşlarımızı çağırıyoruz.*”⁶¹ Bu duygusal içerikli çağruların karşılıksız kalmadığı ve özellikle de Tekirdağ, Babaeski ve Çanakkale'de halkın göçmenlere nakdi ve aynı yardımlarda bulunduğu tespit edilmektedir⁶².

c. Göçmenleri Üretici Konuma Getirmeye Yönelik Çalışmalar

c.a. Toprak Dağıtımı

İskân edilen göçmenlerin çoğu çiftçi olduğu için bunların üretici konuma getirilmesi hususunda öncelikle toprak dağıtımının yapılması gerekiyordu. Nitekim bu konu ile ilgili çalışmalar 1934 İskân Kanunu'na göre yapılmıştır. İskân Kanunu'na göre menşei ve cinsi ne olursa olsun bütün “*millî*” topraklardan, mera, baltalık ve fundalık gibi ortak mal hüviyetindeki ihtiyaç fazlası topraklardan, orman niteliğini kaybetmiş yerlerden ve hükümetçe istimlak edilecek çiftliklerden göçmenlere ziraat için yer verilmesi öngörülmüştü. Söz konusu arazilerin dağıtımında ise şu esaslara uyulacaktı: İki nüfuslu ailelere verim düzeyi yüksek topraklardan 30-45, orta verimli topraklardan 45-60 ve düşük verimli topraklardan da 60-90 dekar tarım arazisi verilecek, ikiden fazla her nüfus için de sırasıyla 10-15, 15-20 ve 20-30 dekar arasında bir ilave yapılacaktı. Yine göçmenlere

⁵⁸ *Trakya Dergisi*, S: 7 (Şubat 1937), s. 12.; *Kızılay*, 6 Aralık 1937, s. 4.; *Ulus*, 25 Aralık 1937, s. 14.

⁵⁹ *Cumhuriyet*, 2 Mayıs 1935, s. 2.

⁶⁰ BCA, 030.10/116.810.7.; *Turan*, 14 Ağustos 1935, s. 1.

⁶¹ *Trakya'da Yeşilyurt*, 19 Teşrinî Sani 1934, s. 1.

⁶² *Akşam*, 15 Kanunîsani 1935, s. 3.; *Akşam*, 1 Şubat 1935, s. 6.; *Akşam*, 1 Mart 1935, s. 6.; *Son Posta*, 11 Şubat 1935, s. 4.; *Çanakkale*, 28 Mart 1935, s. 1.

bahçe olarak 6-15 dekar arasında bir toprak verilecek, ikiden fazla her nüfus için de 2 dekarlık bir artırım mümkün olacaktı⁶³.

Tüm bu esaslar dahilinde iskânlı statüdeki göçmenlere 1935 yılından itibaren toprak dağıtılmaya başlandı. İlk zamanlarda dağıtılan toprakların büyük bir kısmı mera, fundalık ve baltalık gibi ham, diğer bir ifadeyle ziraata yeni açılan araziden oluşuyordu. Dolayısıyla bu toprakların işlenmesi ve bir an önce mahsul verebilecek hale getirilebilmesi de ancak tarımda makineleşme ile mümkündü. Ülkenin mevcut bütçe imkânları bunu kısa sürede sağlamağa yetmediği için, göçmenler geleneksel yöntemlerle ziraat yapmak zorunda kaldılar. Bu durum doğal olarak göçmenlerin üretici konuma gelme süresini oldukça uzattı. Hükümet mevcut sorun karşısında ham arazi ile birlikte önceki senelerde işlenmiş topraklardan da belli bir miktarda göçmenlere verilmesinin uygun bir çözüm yolu olacağına karar verdi⁶⁴. Söz konusu kararın tatbiki için de hızlı bir biçimde istimlâk çalışmalarına başlandı. Nitekim bu çalışmalar özellikle Trakya'daki büyük çiftlikler üzerinde yoğunlaştırıldı. Tespit edebildiğimiz kadarıyla 1935 yılı başında sadece Tekirdağ'da 12 adet çiftlik devlet tarafından satın alınarak, göçmenlere tevzi edildi⁶⁵. Yine Ayrıca Çorlu ve Silivri'de istimlâk edilen çiftliklere göçmenler yerleştirildi⁶⁶. Trakya dışında Batı Anadolu'da, özellikle İzmir ve çevresinde satın alınan bazı çiftliklere de göçmen iskân edildiği tespit edilmektedir⁶⁷.

c.b. Tohumluk, Zirai Araç-Gereç, Hayvan ve Sermaye Yardımı

Göçmenleri bir an önce üretici konuma getirmek isteyen hükümet, kitlesel göçün başladığı daha ilk günlerde tohumluk yardımı ile ilgili yasal düzenlemeleri hayata geçirdi. Nitekim 23 Aralık 1934 tarihli kanun ile Ziraat Bankası vasıtasıyla göçmenlere “zincirleme borçlanma” usulüyle iki yıl vadeli, bir milyon lira tutarında tohumluk buğdayın dağıtılması hususu karara bağlandı. Kanuna göre iki yılın sonunda borcunu ödeyemeyecek durumda olanların borçlarının iptali Bakanlar Kurulu kararı ile mümkün kılınmıştı⁶⁸. 1936 ve 1937 yıllarında kabul edilen iki kanunla Ziraat Bankası vasıtasıyla göçmenlere dağıtılacak tohumluk buğdayın bedeli önce 2.250.000⁶⁹ ve ardından da 3.750.000 liraya çıkarıldı⁷⁰.

⁶³ *İskân Kanunu*, s. 16, 33-34.

⁶⁴ BCA, 030.10/72.475.2.

⁶⁵ *Haber*, 25 Nisan 1935, s. 4.

⁶⁶ BCA, 30.18.1.2/76.58.5.: *Akşam*, 1 Mart 1935, s. 5. 1937 yılına gelindiğinde Trakya'da istimlak için düşünülen çiftlik adedi 178'di. BCA, 30.18.1.2/54.31.1.; *Son Posta*, 30 Temmuz 1937, s. 5.

⁶⁷ *Anadolu*, 17. 9. 1936, s. 3.

⁶⁸ *Düstür*, Üçüncü Tertip, C: 16, Başvekâlet Matbaası, Ankara 1935, s. 467.

⁶⁹ *TBMMZC*, D: V, İ: 1, C: 7, s. 79.; *Düstür*, Üçüncü Tertip, C: 17, Başvekâlet Matbaası, Ankara 1936, s. 90.

⁷⁰ *Düstür*, Üçüncü Tertip, C: 18, Ankara 1956, s. 479-480.

Bu yasal düzenlemelere bağlı olarak 1934 yılı sonundan itibaren göçmenlere tohumluk buğday dağıtımına başlandı. Nitekim 1934-1938 arasındaki dönemde Ziraat Bankası vasıtasıyla 387.357 lira değerinde toplam 7.150.777 kilo tohumluk buğday tevzi edildi⁷¹. Yine aynı dönemde 128.059 kilo muhtelif ürün tohumu Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâletince çiftçi göçmenlere dağıtıldı. Dağıtılan tohumluğun ürünlere göre miktarı aşağıdaki tabloda gösterildiği şekildeydi⁷².

Ürün	Miktar (kilo)	Ürün	Miktar (kilo)	Ürün	Miktar (kilo)
Mısır	8.158	Arpa	50.428	Fiğ	1.290
Pamuk	23.500	Burçak	6.348	Mercimek	2.076
Buğday	7.065	Nohut	3.726	Fasulye	2.776
Çavdar	19.455	Soğan	1.070	Patates	2.207

Hükümet, çiftçi göçmenlerin toprağı işleyebilmesi için gerekli zirai alet ve edevatı da tedarik etmek üzere bazı çalışmalar yürüttü. Nitekim 1936 yılında sadece Trakya'daki göçmenler için 10 bin pulluk siparişi verildi⁷³. Ertesi yıl teslim alınan bu pulluklara 5 bin tane daha ilave edilerek, 1937'de tüm Türkiye'deki göçmenlere toplam 15 bin pulluk dağıtıldı⁷⁴.

Zirai araç ve gerecin yanı sıra göçmenlere çift ve koşum hayvanları da verildi. Atlar Uzunayla, Adana ve Kars'tan, öküzler ise Trakya, Çanakkale, Erzurum, Adana ve Sakarya'dan satın alınarak, göçmenlere dağıtıldı⁷⁵. 1937 yılı sonuna gelindiğinde dağıtılan çift hayvanı miktarı 15 bin civarındaydı⁷⁶.

Hükümet kırsal bölgeye yerleşen ve Türkiye'ye gelmeden önce arıcılıkla uğraşan göçmenlere de yardımlar yaptı. Bu kapsamda Trakya'ya yerleşen 100 arıcı göçmene 1936 yılında Ziraat Bankası vasıtasıyla 700 kovan tedarik edildi⁷⁷.

Bu dönemde çiftçi göçmenlerin yanı sıra ticaret ve sanat erbabı göçmenlere de işletme kurabilmeleri için sermaye yardımı sağlandı. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu kapsamda 1936'da 11.241,90, 1937'de 7.454,50 lira para dağıtıldı⁷⁸.

⁷¹ BCA, 490.01/1466.9.2.

⁷² BCA, 490.01/1466.9.2.

⁷³ BCA, 30.18.1.2/63.27.9.

⁷⁴ *Kızılay*, 7.12.1937, s. 7.

⁷⁵ SBİMA, *Hacikürtler Köyüne Ait Dosya*, Lef. 11-12.; *Son Posta*, 10 Mart 1936, s. 5.

⁷⁶ BCA, 490.01/1466.9.2.

⁷⁷ BCA, 030.10/116.810.14.; *Haber*, 22 Nisan 1936, s. 3.

⁷⁸ BCA, 490.01/1466.9.2.

d. Barınma Sorununun Çözümü

Daha önce de ifade edildiği üzere kitlesel göçün başlamasıyla birlikte göçmenler iskân mıntıklarında yerli halkın yanına misafir olarak yerleştirilmişti. Bu geçici bir çözümdü. Mevcut durumun gerek yerliler ve gerekse de göçmenler açısından sorunlara sebebiyet vermemesi için kalıcı çözüme, diğer bir ifadeyle yeni mesken inşasına ihtiyaç vardı. Bu yüzden 1935 yılı başından itibaren en yoğun göçmen iskân mıntığı olan Trakya'da çalışmalara başlandı. Öncelikle inşaatlarda kullanılacak kerpiçlerin imali için yerli halk ile göçmenlerin imece usulüyle çalışmaları sağlandı⁷⁹. Ardından tuğla ihtiyacını karşılamak üzere 25 kiremit ocağı kiralandı⁸⁰. İnşaat için gerekli kerestelerin bir kısmı Zingal Orman Şirketi vasıtasıyla temin edilirken, geriye kalan kısım Mersin, Bolu, Bozüyük, Bafra, Adapazarı ve İnegöl gibi yerlerden sağlandı⁸¹. Tüm bu hazırlıklar sonrasında ustalar ve marangozların denetiminde göçmenlerin bizzat çalışmaları suretiyle meskenlerin inşasına başlandı.

Trakya'daki göçmenlere yönelik bu inşaat çalışmaları beklenenden uzun sürdü. Tabii bu arada ülkedeki göçmen sayısı gün geçtikçe artıyordu. Trakya'daki mesken inşaatlarının öngörülen sürede tamamlanamaması üzerine göçmenlerin bizzat çalışması esasına dayanan yöntem terk edildi ve 1936 yılından itibaren göçmen evlerinin ihale yoluyla inşa ettirilmesi usulü benimsendi. Bunun için öncelikle yerel ve ulusal gazetelere ilanlar verildi. Söz konusu ilanlarda işçilik ve malzemenin müteahhide ait olacağı ve ihalenin “*eksiltme*” yöntemiyle yapılacağı duyuruldu⁸². Gazetelerden takip edebildiğimiz kadarıyla bu koşullarda çıkılan ihalelerin büyük bir kısmı “*talipli zuhur etmediği*” gerekçesiyle defalarca yenilendi, ama yine de “*talipli*” çıkmadı. Bu durumda ihale yönteminden vazgeçildi ve masrafları tümüyle devlete ait olmak üzere mesken inşaatların “*emaneten*” müteahhitlere bırakılması yoluna gidildi⁸³.

Emanet usulüyle 1936 yılında başlatılan mesken yapım çalışmaları bir süre sonra kereste temininde yaşanan zorluklardan ötürü durma noktasına geldi. Bu durumda hükümet yurt dışından ve özellikle de Romanya'dan kereste temin edebilmek için 10 Ağustos 1937'de bir kanun çıkarttı. Bu kanuna göre göçmenler tarafından Romanya'dan getirilecek 5m³'e kadar olan keresteler tüm vergilerden muaf tutulacaktı⁸⁴. Bu kanunun yürürlüğe girmesinin ardından ülkeye yeterli miktarda kerestenin girmeye başlaması ile

⁷⁹ BCA, 030.10/72.475.2.

⁸⁰ *Akşam*, 1 Mayıs 1935, s.1.

⁸¹ BCA, 030.10/72.475.2.; 030.10/81.531.5.; *Son Posta*, 28 Nisan 1935, s. 4.

⁸² *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1936, s. 11.; *Son Posta*, 26 Temmuz 1937, s. 11.

⁸³ *Ulus*, 6.9.1937, s. 6.; *Turan*, 9 Eylül 1936, s. 1.; *Anadolu*, 29 Temmuz 1937, s. 2.; *Ulus*, 1.8.1937, s. 10.; *Ulus*, 4.8.1937, s. 2.; *Ulus*, 10.8.1937, s. 10.; *Son Posta*, 31 Ağustos 1937, s. 3.

⁸⁴ *Sicilli Kavanin*, On Sekizinci Cilt 1937, Cihan Kitabevi 1938, s. 104.

birlikte mesken inşaatları hızlandırıldı ve tamamlanan evler göçmenlere kademeli olarak teslim edilmeye başlandı. Mesken inşasına yönelik tüm bu çalışmalar neticesinde sadece 1934-1937 döneminde göçmenler için 18 bin dolayında ev inşa edildi⁸⁵.

Bu dönemdeki göçmen yerleşimleri mevcut köylere ekleme yapmaktan ziyade müstakil köy kurmak esasına dayanıyordu. Kurulan köylerde genellikle geniş ve ağaçlı bir meydan bulunmakta, bu köy meydanında dükkânlar, doğum evi ve cami yer almaktaydı. Köyün hemen dışında ise okul, numune tarlaları ve spor alanları bulunmaktaydı⁸⁶. Doğu Anadolu'nun dışında kalan yerlerdeki evlerin mimari tarzı hemen hemen aynıydı. Çoğunlukla iki veya üç oda, bir depo, bir ahır ve bir tuvaletten oluşan evler tek katlı ve çatılıydı⁸⁷. Doğuda inşa edilen evler ise iki katlı olup, evlerin zemin katında bir hol ve bir oda, üst katta ise bir sofa ve yine bir oda yer almaktaydı. Ahır ve samanlıklar ise evin hemen bitişiğindeydi⁸⁸.

Göçmenler kendilerine verilen evlerin bedelini 28 yılda ödemekle yükümlü tutulmuşlardı. Buna göre ilk sekiz yıl hiç ödeme yapılmayacak, borç bu dönemi takip eden 20 yıl içinde aylık taksitler halinde ödenecekti. Bu dönemde yapılan evlerin ortalama 500 liraya mal olduğu dikkate alınırsa⁸⁹, göçmenler yirmi yıl boyunca devlete aylık olarak yaklaşık 2 liralık bir ödemede buldukları ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ

Osmanlı'nın son yüzyılından itibaren Balkanlar ve Kafkasya'daki Türk ve Müslüman ahali için bir çekim merkezi olan Anadolu ve Trakya, Cumhuriyet döneminde de aynı yoğunlukta göç almıştır. Mübadele dışarıda bırakılacak olursa 1923-1938 arasındaki dönemde Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya'dan 400 binin üzerinde göçmen Türkiye'ye gelmiştir. İlk on yıllık dönemde serbest göçmen statüsünde kabul edilen muhacirler yardım alamamak koşulu ile istedikleri yere yerleşme imkânına sahip olmuşlardır. 1934 sonrasındaki dönemde gelen göçmenler ise iskânlı statüde işlem görmüşler ve belirli bir politika dahilinde iskân edilmişlerdir. Güvenlik ve atıl durumdaki toprakları üretime açmak şeklinde özetlenebilecek bu iskân politikası gereğince, Trakya ve Anadolu'nun nüfus yoğunluğu düşük bölgelerine göçmen yerleştirilmiştir. Böylelikle hem bazı güvenlik kaygıları giderilmiş, hem de ülkenin boş toprakları “şenlendirilmiştir”. Mübadele deneyiminin de etkisiyle göçmenler kısa sayılabilecek bir sürede iskân birimlerine yerleştirilmiş ve üretici konuma getirilmişlerdir.

⁸⁵ *Cumhuriyet*, 7 Mart 1938, s. 2.

⁸⁶ *Kızılay*, 7.12.1937, s. 4.

⁸⁷ *Son Posta*, 2 Birincikanun 1936, s. 1, 10.; *Ulus*, 7.5.1938, s. 6.

⁸⁸ *Cumhuriyet*, 21 Birinciteşrin 1935, s. 2.

⁸⁹ *Son Posta*, 13 İkincikanun 1936, s. 3.

KAYNAKLAR**A. Arşivler**

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Samsun Bayındırlık ve İskân İl Müdürlüğü Arşivi (SBİMA)

B. Resmi Yayınlar

Düstûr (Üçüncü Tertip)

Sicilli Kavanin

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)

C. Süreli Yayınlar

Akşam

Anadolu

Cumhuriyet

Çanakkale

Edirne Postası

Haber

Kızılay

Son Posta

Trakya Dergisi

Trakyada Yeşilyurt

Turan

Ulus

D. Kitap ve Makaleler

Arı, Kemal, *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, İstanbul 1995..

Arı, Kemal, "Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, VIII/23: 409-420, 1992.

Babuş, Fikret, *Osmanlı'dan Günümüze Göç ve İskân Siyaseti ve Uygulamaları*, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2006..

- Çağaptay, Soner, “Kemalist Dönemde Göç ve İskân Politikaları”, *Toplum ve Bilim*, 93: 218-241, 2002.
- Doğanay, Filiz, “Türkiye’ye Göçmen Olarak Gelenlerin Yerleşimi”, *II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Toplum ve Göç*, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını, Ankara 1997.
- Duman, Önder, “Atatürk Döneminde Romanya’dan Türk Göçleri (1923-1938)”, *Bilig*, S: 45 (Bahar 2008), s. 23-43.
- Erdal, İbrahim, *Mübadele (Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1925)*, İstanbul 2006.
- Eski ve Yeni Toprak, İskân Hükümleri ve Uygulama Klavuzu*, Hazırlayan: Naci Kökdemir, Ankara 1952.
- Geray, Cevat, *Türkiye’den ve Türkiye’ye Göçler ve Göçmenlerin İskânı (1923-1960)*, Ankara 1962.
- Güneydoğu Birinci Müfettişlik Bölgesi*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1939.
- Irmak, Yakut, “Atatürk Döneminde Nüfus Politikası”, *Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri* (8-9 Haziran), 1981.
- İnan, Arı (1982), *Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara 1982.
- İpek, Nedim, “Atatürk Döneminde Türkiye’nin Nüfus Siyaseti”, *Beşinci Uluslar arası Atatürk Kongresi (8-12 Aralık 2003)*, C: I, Ankara, s. 174-175.
- İpek, Nedim, *Mübadele ve Samsun*, Ankara 2000.
- İskân Kanunu (Resmî Gazetenin 21 Haziran 1934 tarih ve 2733 numaralı nüshasından alınmıştır)*, İstanbul 1934.
- Koca, Hüseyin, *Yakın Tarihten Günümüze Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları*, Konya 1998.
- KOLLU, Atilla, *Türkiye Balkan İlişkileri 1919-1939*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1996.
- Öksüz, Hikmet, *Batı Trakya Türkleri*, Karam Yayıncılık, Çorum 2006.
- Öksüz, Hikmet, *Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Atatürk Dönemindeki Balkan Politikası (1923-1938)*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1996.

Şimşir, Bilâl, “Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu”, *Bulgaristan’da Türk Varlığı Bildiriler (7 Haziran 1985)*, Ankara 1992.

Taş, Serap, *Umumi Müfettişlikler*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 1997.

Yıldırım, Ali, *Cumhuriyet Dönemi İskân Politikaları*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2004.